ÚJ VILÁGREND

Schmidt Mária: *Új világ született, 1918–1923. Esszé*. Szerkesztette: Békés Márton, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2019, 156 oldal, 2700 Ft

Az elmúlt években százával születtek történelmi és politikai művek Magyarország I. világháborús tragédiájáról. Ez teljesen érthető, hiszen még él az a nemzedék, bár meglehetősen idősen, amely legalább a nagyszüleitől első kézből hallott a háborúról és máig velünk élő következményeiről, a magyarországi lakosság harmadának vannak rokoni kapcsolatai a szomszédos országokban élőkkel, azokkal a határokon túli magyarokkal, akiknek ősei nem elhagyták Magyarországot, hanem egyik napról a másikra egy idegen ország polgárai lettek, s a faji megkülönböztetés, a házaikból, földjeiktől és munkahelyeikről történő elűzetés keserveivel találták szembe magukat.

A rendszerváltás utáni Magyarország hosszútávú politikájának meghatározásában uralkodóvá lett az a nemzeti konszenzus, amely a bal- és jobboldali tábor legmeghatározóbb erőinek közös érdekeltségén és perspektíváján nyugodott. Ez fogalmazódott meg az úgynevezett hármas prioritás doktrínájában, amely az európai egységhez való csatlakozásban, az atlanti közösség elfogadásában és a határon túli magyarokkal való szoros együttműködés gondolatában fejeződött ki. Ez a konszenzus nem kompromisszumot, hanem a más kérdésekben szembenálló jobb- és baloldal közös eszményeit és érdekeltségeit fejezte ki. Ma ennek a konszenzusnak kevés megnyilvánulása van, ami, ha teljesen felbomlik, pusztító következményekkel fog járni az egész magyar nemzet számára. **Schmidt Mária *Új világ született* című könyve azért üdvözlendő, mert olyan lényeges területeken, amelyek felölelik Magyarország 20. századi történelmének legkritikusabb folyamatait és eseményeit, kísérletet tesz a legfontosabb nemzeti problémák történeti kiindulópontú összefoglalására és magyarázatára.** Hangsúlyozottan konzervatív a látásmódja, amellyel ugyan e recenzió szerzője nem azonosul, ami korántsem mond ellent a nemzet fontos sorskérdéseiben való egyetértés megtalálásának.

A közös érdekeltség kifejezésében az I. világháború és Trianon megértése és értékelése kiemelkedő szerepet játszik. Ezért van különleges jelentősége Schmidt Mária legújabb könyvének. A szerző éveken át foglalkozott az I. világháborúban elszenvedett jóvátehetetlen vereséggel és a trianoni szörnyűségekkel, nem kerülve meg a felelősség kérdését, és vállalja a lehetséges tennivalókról kialakított felfogások felvázolását. Fő gondolatmenete nem ismeretlen az érdeklődő nagyközönség előtt, ugyanis nemcsak idevágó írásai olvashatók, hanem a szerző időt és fáradságot nem kímélve a legambiciózusabb és leghatékonyabb szervezőmunkát is folytatott ebben a témakörben: az általa elindított és irányított I. világháborús megemlékezések többszázezer embert mozgattak meg, kezdeményezésére köztéri szobrok, emlékművek, parkok százait hozták létre, hazai és nemzetközi tudományos konferenciák tucatjait hívta össze, ösztönzője volt előadássorozatoknak és filmeknek. Most közreadott művéhez (ő maga esszének nevezi) legközvetlenebb előzményét a Várkert Bazárban rendezett, rendkívül sikeres kiállítás jelenti, amely az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság égisze alatt zajlott 2015 és 2018 között. A kiállításon összegyűjtött, lenyűgöző gazdagságú, találó idézeteket és fotókat a szerző a könyvbe átemelte és a kiállított tárgyak reprodukcióit is közli.

Schmidt Mária nem törekedett olyan szintézis megalkotására, amely minden létező társadalmi és politikai irányzat elgondolásait és érveit ugyanakkora hangsúllyal tartalmazza, és nem törekszik minden

Népművelés – Olvasó munkás 1946-ban
(Fortepan)

mondatában arra, hogy érzékeny egyensúlyt tartson fenn az egyes irányzatok között. A szerző széles nyelvismeretének is köszönhetően járatos a hazai, az angol, az amerikai, a német, a francia és egyéb külföldi szakirodalmakban.

A könyv sokkal erőteljesebben, mint a forrását képező kiállítás, behatóan foglalkozik a világháború okaival, a résztvevők törekvéseivel, valamint az egész Európára és a világra gyakorolt hatásaival. Megerősíti azt a tézist, amelyet a témával foglalkozó történészek (csakúgy, mint a közvélemény) már a múlt század '20-as éveitől kezdve pontosan tudott, nevezetesen, hogy a háború katasztrofális helyzetet teremtett Európa számára, és korántsem kizárólag azzal, hogy elképzelhetetlen méretű pusztítást hagyott maga után emberéletben és anyagi javakban, hanem azzal is, hogy döntő lökést adott a megelőző évszázadokban briliáns eredményeket hozó európai kontinens politikai, gazdasági, kulturális és katonai pozícióinak igen gyors és látványos leépítéséhez, az egész földrész visszafordíthatatlan degradálásához. A háború okait illetően is a világ tudományos közvéleménye által elfogadott, de nem mindig uralkodó álláspontot erősíti meg: értelmetlen, ostoba, kegyetlen, pusztító, gyilkos és öngyilkos háború volt, amely Európa minden nagyobb államát és nemzetét súlyosan érintette. Következésképpen igen rossz véleménye van az Európa nagy részében a világháború előtt és alatt még mindig túlságosan befolyásos, nagyrészben feudális elitekről. Sokatmondó az az állítása, hogy „az I. világháború a régi világot drámai erővel lökte át az újba. Egy olyan újba, amely a nyugat önbizalomvesztésének századává vált." Vagyis nyilvánvaló, hogy a szerző nem a hagyományos, máig élő konzervatív szemléletet képviseli, hanem következtetései a visszafordíthatatlan új világ megértésére és Magyarország számára az ehhez az új világhoz való alkalmazkodást szolgálja.

Kellő hangsúlyt kap a „háborús bűnökről" szóló Versailles-ban elfogadott klauzula következményeinek bemutatása is. E klauzula jelentőségét a külföldi és hazai szakirodalom gyakran negligálja, holott ez volt az „elvi" alapja Németország és szövetségesei példátlanul súlyos megbüntetésének, a vesztesek területi felosztásának, a kifizethetetlen jóvátételek kiszabásának, vagyis a büntetéseket örökkévalóvá tenni akaró rendszer kialakításának. Egyet lehet érteni Schmidt Máriának azzal a véleményével, hogy a nagyrészt a győztesek által kreált új államok, amelyek a nemzeti önrendelkezés wilsoni elvei alapján születtek meg, egyáltalán nem voltak jobban nemzetállamok, mint a történelmi Magyarország, amelyet a nemzeti önrendelkezés nemes elveire hivatkozva tartottak jogosnak és elkerülhetetlennek megsemmisíteni. Schmidt Mária ezen állításának hangsúlyozását az is indokolja, hogy igen kevés szó esik a nemzetközi irodalomban arról, hogy az egész kisantant-projekt átgondolatlan, hasznavehetetlen és ostoba volt abban a vonatkozásban is, hogy az ide tartozó kisállamok nem voltak alkalmasak sem a német revansizmus, sem pedig az újjászülető szovjet/orosz expanzionizmus megakadályozására. Márpedig Magyarország feldarabolásának bizonyíthatóan egyik fő oka a később a kisantant részét képező országok nemzeti törekvéseinek kielégítése volt a nyugati hatalmak részéről.

A szerző jól tudja, hogy Woodrow Wilson a világra nemcsak a Népszövetséggel, pontosabban annak kudarcaival, az Európából történő visszavonulással, a szerencsétlen sorsú 14 pontjával hatott, hanem azzal is, hogy segített véglegesen fölszámolni az európai szupremáciára épülő nemzetközi gazdasági és politikai rendet, és előkészíteni az Egyesült Államok primátusán nyugvó új világrendet. Igaz, hogy ehhez az új világrendhez hosszú út vezetett, amelyhez váratlan fordulatok, nem várt nehézségek és egy új, a II. világháború is hozzájárult, amely az elsőnek szerves folytatása és következménye is volt. A szerző szerint Wilsonnal kezdődött el az a történelmi korszak, amely nyitányát jelentette „Amerika évszázadának".

Ennek a nem nagy terjedelmű, de briliáns gondolatokat tartalmazó műnek van egy olyan mondata, amely a magyar történelem alakulásának keserű igazságát a legszemléletesebben fogalmazza meg. Ezen a mondaton pártállástól függetlenül sok magyar ember elgondolkodhat, és talán egy új politikusnemzedék is tanulhat belőle. Schmidt Mária összegzése az I. világháborúról tudományosan nagyszerű összefoglalása annak, amit tudnunk kell Magyarország I. világháborús szerepéről. Bár fájdalmasak ezek a fejezetek, mert pusztulásról és vereségről szólnak, de a szerző azzal alkotott nagyszerűt, hogy szembesített minket az igazsággal: „Ez a háború nem a mi háborúnk volt. Már az is elég nagy baj volt, hogy nem tudtunk belőle kimaradni, de igazi nagy tragédiává amiatt vált, hogy nem készültünk fel a vereségre. […] A Habsburg birodalom felbomlásával […] önálló nemzeti intézményeink hiánya is végletesen beszűkítette a mozgásterünket. Nem volt önálló külpolitikánk, önálló hadseregünk, nem voltak külképviseleteink, és tanácstalanul álltunk, amikor mindennél nagyobb szükségünk lett volna rájuk."

A szerző nem erősíti az elmondottak alapján sem a hírhedt magyar pesszimizmust, és erre könyvének utolsó sorai a bizonyítékok. Nem tagadhatja természetesen a veszteségeket, de a hangsúlyt a jövőre helyezi, amikor azt emeli ki, hogy az elszenvedett szörnyű vereség ellenére a történelmet túléltük, megmaradtunk és független állami létünket visszaszereztük.

Balogh András